

ОД ИСТОГ АУТОРА

ПЛАМЕН СВЕЋЕ

ТУЋИ ЖИВОТ

Милан Јовановић

Copyright © 2021, Милан Јовановић
Copyright © овог издања 2021, ЛАГУНА

Маји и Софији

На простору Балкана општеприхваћене норме никад нису биле добродошле. Његови становници поштују неписане кодексе, који се битно разликују од оних у другим деловима Старог континента. Овде су људи сурови, а опет некако пуни разумевања за туђе поступке и грешке. Ауторитети за њих постоје да би се рушили, закони да би се избегавали, власт да се не би поштовала. Балканци не трпе неправду ни јаче од себе.

*

Врели јунски дан лета Господњег 1503. године некако се неочекивано, без наговештаја, преобразио у ноћ оба-сјану муњама, које су се језиво надовезивале једна за другом, пркосећи тмини у густој храстовој шуми.

Монах Серафим, преписивач светих књига, не марећи за узнемирујућу грмљавину, мирно је седео за столом у својој келији и под слабашном светлошћу лојанице преписивао књигу Давидових псалама. Као и увек кад би држао перо у руци, био је потпуно усредсређен на текст

да готово и није опазио шта се око њега дешавало. Кад су крупне кишне капи задобовале по шиндри на крову, само је на тренутак, овлаш, бацио поглед ка прозору, да би већ следећег трена очи поново усмерио ка страници коју је преписивао. Перо је у његовим рукама деловало некако природно, као срасло с њим. Просто је клизило по страници, остављајући траг речима тешко описиве лепоте.

У Преображењски скит, келију Манастира Светог Ђорђа, познатијег као Враћевшница, пристигао је три године раније. Игуман Симон га је послао онамо како би са старцима Теокситом и Арсенијем, далеко од очију Османлија, преписивао свете и богословске књиге. До пре осам година ово је место било испосница, кроз коју је прошло неколико надалеко познатих подвижника. После више од три века сталне, даноноћне молитве, у времену кад је манастир и поред тренутног мира ипак стрепео од могућег упада Османлија, игуман је овамо послао најбоље калиграфе да у шумском миру умножавају реч божју. Оно што су њихове вредне руке стварале из предострожности није чувано овде, већ би завршену књигу тајним каналима прослеђивали у манастир или цркву, коме је вољом моравичког епископа била намењена, а где су их монаси и попови похрањивали на скривита места.

Старшина ове радионице старац Теоксит, који је свој век провео погнут над књигом, преписивачима је дозвољавао да се моле по свом нахођењу, кад им је воља и кад осете потребу. Није марио ни да ли на молитву одлазе у капелицу посвећену Светом Симеону, или то чине у својим келијама. Водио је рачуна само о трагу мастила који су остављали на страницама књига. Недељом је одлазио на службу у манастир. Пратио га је један

од сабраће, док је други остајао да пази на скит. Кад би временски услови били лоши, посебно при великим хладноћама, и ту је обавезу занемаривао.

У дворишту скита, скривеном у густој храстовој шуми, тик поред извора планинског потока, налазиле су се две грађевине. Старија, подигнута у дванаестом веку, зидана од камена, представљала је троспратну кулу. Непосредно пред пренамену овог места у скит кула је проширена у основи дозиђивањем просторије која је монасима служила као кухиња и трпезарија. Приземље куле, квадратног облика са страницама око четири корака одраслог човека, било је уређено као гостопримница. Како су посетиоци у скиту представљали праву реткост, готово да и није било у употреби. На првом нивоу биле су две келије, у којима су обитавали Теоксит и Арсеније. Изнад њих се налазила капела, са фрескама које су сликане у првој половини тринаестог века, док је ниска олтарска преграда, у дуборезу ретке лепоте, била руку дело једног од ранијих становника овог места који се ту подвизавао, око пола века пре него су је запосели преписивачи. На самом врху куле била је уређена преписивачка радионица, у коју нико није залазио јер су сва тројица преписивали у својим келијама. У другој грађевини, тик поред капије, основа је такође била зидана од камена, док су на спрату, који је подигнут од храстових талпи, биле Серафимова келија и још једна одаја са неколико лежајева намењена путницима намерницима, иако их, на оваквом месту, нико није очекивао.

У неко доба, баш док је младић записивао осамнаести стих осамнаестог псалма: *Усџаше на ме у дом невоље моје, али ми Госјод би њојшора*, на његовим вратима зачуло се тихо куцање.

Пошто су његова остарела сабраћа због лошег вида преписивали само дању и са првим мраком одлазили на починак, нечије присуство у то доба пред вратима истински га је изненадило. Скит је био опасан високом оградом, а улаз обезбеђен окованом храстовом капијом, те никог осим њих двојице није могао очекивати. Како га старци никада нису походили, чак ни у току дана, Серафим је одмах помислио како је неке од њих лоше, па је онај други дошао да затражи помоћ, због чега је без размишљања пожурио да отвори врата.

При слабој светлости лојанице која је допирала са његовог стола пред собом је угледао приказ који ни у сну није очекивао. На прагу је стајала жена ниског раста и складне грађе. Иако јој је од кише мокра одећа попримила несвакидашњи облик, био је уверен да се пред њим налази млада Османлијка и нагонски је знао ко је она.

Иако је прошло већ готово четири деценије како су Османлије заузимањем Смедерева покорили Српску деспотовину, у области у којој су се налазили манастир и скит постојало је својеврсно двовлашће. С једне стране ту су били Дамњановићи, стара властелинска породица која је овим крајевима господарила још од половине тринаестог века. Откако су били приморани да Османлијама препусте тврђаву на Борачком кршу, столовали су у селу Брестовцу. Њихова реч је у свему била последња, те се слободно могло рећи да су они истински господари ових предела, иако је у тврђави, њиховом негдашњем дому, била смештена османска посада. Они су прикупљали намете које је хришћански живаљ дуговао султану и односили га диздару на кулу, али истоме нису дозвољавали да се са својим сарадницима и стражарима на било који начин меша у поредак

који је овде владао пре него су Османлије загосподариле негдашњом Деспотовином.

За разлику од ранијих векова кад је тврђава Борач била прво седиште жупе, после реформи које је спровео деспот Стефан постала је центар власти. У османској административној подели она се нашла на подручју Островичке нахије, која је обухватала планине Рудник, Венчац и Букуљу, те северни део некадашње Борачке жупе. Борач је тако изгубио ранији административни значај. Центар нахије којој је припадао био је у Островици на Руднику. Ипак, због процене да би могућа инвазија угарских снага на област Смедеревског санџака ишла право према овој тврђави, чији су одбрамбени бедеми били у одличном стању, борачког диздара није постављао островички муселим, коме је био подређен, већ смедеревски санџакбег.

Сваки нови диздар, од седморице које је санџакбег дотада слао на Борачки крш, увек је изнова покушавао да у своју корист промени постојеће стање. Брзо су одустајали од таквог наума јер би постали свесни снаге и угледа које су Дамњановићи имали, како у народу тако и међу високим османским достојанственицима. Један од њих, некакав Џем, који није био у стању да сагледа стварно стање ствари, платио је своју упорност и тврдоглавост губитком положаја, да би убрзо потом, под неразјашњеним околностима, изгубио и главу.

Две године раније, као нови заповедник војне посаде у тврђави, овамо је пристигао извесни Осман, потурчењак, родом са Пелопонеза. Миран и учен човек, решен да све обавезе према Порти, смедеревском санџакбегу и островичком муселиму на време извршава, а да при томе не долази у сукоб са месним становништвом и

њиховим првацима. Једном речју, у свему се прилагођавао систему, који је упркос својим противуречностима, већ дуго, беспрекорно функционисао. Са Дамњановићима се ретко сретао, само кад мора, увек на одстојању и са пуно поштовања у опхођењу. Неколико пута је чак слао мање новчане прилоге манастиру, а двапут га и лично обишао. При једној од тих посета уз њега је била и његова сестра Седа, која ни по чему није наликовала другим османским женама. Лице није покривала, нити је зазирала од разговора са живљем у насељу Подграду, у подножју борачког утврђења. Изузетно образована, поред турског и грчког, владала је добро српским језиком, док је вештина којом је јахала јасно упућивала на чињеницу да ју је подучавао искусни коњаник. При посети манастиру девојка је видела четворојеванђеље које је Серафим тек био преписао и украсио. Задивљена лепотом књиге, молила је брата да је откупи од манастира. Осман је био слаб на њу па се латио кесе с дукатима. Игуман је бираним речима покушао да га одбије, али је убрзо, кад се пред њим обрела позамашна кеса пуна златника, био принуђен да књигу преда диздару у руке. Тако се четворојеванђеље, на коме је младић даноноћно радио пуну годину, уместо у каквом светилишту, обрело у девојачкој спреми ове по много чему особене девојке.

Њу су просиле многе угледне Османлије, али она није била рада да се уда. Осман је био болећив према сестри те је стално одлагао са давањем пристанка некоме од просаца, све док њену руку није затражио островички муселим за свог јединца Ремзија. Тад није имао куд. Островички господар Орхан-ага био је суров, осоран и моћан човек, власник бројних тимара, како у

овим крајевима тако и у далекој Анадолији. Њега нико при здравој памети није одбијао, ма какав захтев пред њега постављао. Иако је Седа бурно показала неслагање, одлучно одбијајући да постане прва невеста овом размаженом и још недовољно стасалом сину моћног оца, Осман ју је обећао. Познајући добро њену нарав и неспремност да се повинује ауторитетима и одлукама других, први пут јој је ограничио кретање и најстроже јој забранио да напушта утврђење.

„Пусти ме унутра, молим те.“ Покисла девојка деловала је понизно, а у гласу и погледу није било нимало одважности по којој је била чувена.

Серафим је добро знао да по правилима које прописује манастирски типик никако не сме да јој дозволи улазак у своју келију. Тамо није било места ни за мирске хришћане, а камоли за жену која припада другој вероисповести. Наравно да јој није требало ускратити помоћ, али је по свим правилима био дужан да придошлицу одведе у гостопримницу и о томе обавести старешину скита оца Теоксита. Међутим, сусрет с њеним очима, поглед у коме је осећао молећивост, страх и понос сломио му је одлучност. Осетио је немоћ и покорно се склонио у страну како би је пустио да уђе. Она је истог тренутка, као да се боји да би се младић могао предомислити, шмугнула крај њега, зауставивши се тек у најдаљем кутку његове невелике келије.

„Затвори врата!“ Обратила му се заповедничким тоном, пошто је он неодлучно остао да стоји крај широм отворених врата. Послушао ју је. Био је толико затечен њеном појавом да би вероватно учинио ма шта да је од њега захтевала.

„Знала сам да ћеш ми ти помоћи!“, рекла је самоуверено. Није јој ништа одговорио јер није имао осећај да јој је на било који начин помогао.

„Ових дана ће доћи из Островице да ме воде.“ Било је очигледно да је уверена да сви знају њене муке.

„Зашто код мене, побогу?“, коначно је поставио логично питање.

„Зато што човек који исписује онако лепе странице мора бити кадар да предупреди оно што Богу никако не може бити драго!“

„Мале су моје моћи.“

„У твоју келију неће долазити.“

„А шта ако ипак дођу?“

„Не знам! Знам само да сам одсад ствар твоје савести.“

Зашто си баш морала бити?, питао се у себи, иако ништа није рекао. Био је свестан последица које би наступиле уколико би је пронашли у његовој келији. Оне не би погодиле само њега већ цео скит, можда и манастир.

„Да одем код Дамњановића и покушам да их умолим да те они узму у заштиту?“, гласно је размишљао.

„Дамњановићи се неће замерати Осману, бар не због мене“, одговорила му је истог трена, као да је очекивала да ће баш то предложити. Знао је да је у праву. Они су Османлијама и те како знали да покажу зубе кад је требало заштитити личну или народну корист, али се никада нису мешали у њихове односе.

„Спаваћеш овде“, било је јасно да се мири са стањем које му се мимо воље наметнуло, „ја ћу прећи у гостинску одају.“

„Спаваћу на поду, ти остајеш у свом кревету.“ Поново је све другачије сагледавала од њега. „Мораш остати у својој одаји, тако ће бити мање сумњиво.“ Знао је да је у

праву, иако није могао замислити како ће ноћ провести у истој одаји са женом.

„Имаш ли какву суву одећу?“, питала га је извињавајуће, као да се правдала. Тек тад је приметио да је она толико мокра да јој се вода цеди с одеће. Истовремено је постао свестан раскоши њених облина, које су, због слепљене одеће, додатно долазиле до изражаја. Сетио се и приче о подвижнику и покислој жени која се појављује на вратима његове испоснице и тражи му коначиште како би побегла од шумских звери. Гледајући у њено примамљиво тело, уверен је да неће моћи да победи искушење, те одлази испред колибе, узима секиру са дрвљаника и сече себи прст десне руке како би болом одагнао грешне мисли. Уверен да нема снагу овог светог човека и да не би био кадар да поднесе такву жртву, у мислима је замолио Бога да га сачува од искушења.

„Само мушке кошуље“, рекао је несигурно, свестан да ће у њој бити недовољно покривена, а самим тим и неприкладно одевена за место на коме су се налазили.

„Кошуља ће бити довољна за спавање, а до јутра ће ми се одећа осушити.“ За разлику од њега, она је уливала поуздање.

2

Игуман Симон, шездесетогодишњак високог раста и снажног тела, није био превише изненађен и нимало уплашен кад су му рекли да га тражи господар Борча Осман-ага. За разлику од његових претходника, који су у манастир долазили како би покушали да га додатно оглобе, тај младић приликом две претходне посете није показивао такву тежњу.

Иако га је, као и при претходним посетама, диздар поздравио са пуно поштовања, духовнику није промакло да му је нестао осмех са усана. Лице му доби забринут израз.

„Треба ми ваша помоћ, свети оче“, рекао је османски званичник одмах пошто су се поздравили. Симон је добро знао да је Осман једини муслиман кога је у свом веку упознао који се према монасима опходио с поштовањем, због чега је његово присуство у овим крајевима, у овим тешким тренуцима за српски род, сматрао даром неба. Зато је и био спреман да му, уколико је то у његовој моћи и не штети народу, свакако буде на услузи и покуша да

му буде од помоћи. Кад је пак чуо несвакидашњи задатак који је стајао пред диздаром, није видео како би му он могао бити од користи, а још мање му је било јасно зашто се њему обраћа за помоћ. Девојку је видео само једном. Онда кад је с њим походила манастир. Учинила му се као блага и мила особа, потпуно другачија од онога како су је људи представљали у својим причама. Питао га је да ли се за помоћ обратио Дамњановићима.

„Нисам!“ Осман је раширеним рукама показао своју немоћ. „Незгодно је, оче! У неку руку срамота је и вас да молим, мада је ипак мало лакше. Ви сте духовник, разумете људске слабости. Мислим да не треба да вам објашњавам у каквом ћу се положају наћи уколико је на време не предам островичком муселиму. Што се пак Дамњановића тиче, вама је добро познато да над њима немам никакву власт. Ако их будем молио за помоћ, испашћу посве смешан и изгубити и ово мало поштовања које имам.“

Као прави Христов следбеник, Симон се није радовао ничијој несрећи, па ипак део његовог бића ликовало је због немоћи једног османског великодостојника.

„Молићу Бога да пронађете сестру.“

„Захвалан сам вам због тога, иако у виду имам један другачији вид помоћи.“

„Не знам на шта циљате.“ Игуман се није чинио невешт, заиста није имао представу у ком правцу Осман размишља.

„Мислио сам да се распитате код сеоских свештеника у околини. Рачунам да они о томе морају да ћуте, ако ви то од њих изричито затражите.“

Симон му је обећао да ће учинити све што је у његовој моћи, иако је добро знао да би мало попова у околини

о томе заиста ћутали. Могао је да верује тек шачици. Појединцима не би смео ни да помисли да повери ма какву тајну. Рецимо попу Дејану из Коњуша. Рећи том човеку нешто било би исто као да сте послали добошара да по трговима објави важно саопштење.

Чим је Осман отишао, игуман је себи позвао епитропа Димитрија да се с њим саветује шта му је чинити. Димитрије, који беше закорачио у осму деценију живота и који је у манастиру обитавао преко педесет година, био је мишљења да ствари треба пустити да иду својим током.

„Исправно си поступио кад си му обећао да ћеш се потрудити“, образлагао му је своје виђење ствари. „Ако те буде питао има ли каквих новости, реци му да чиниш све што је у твојој моћи. Успут се моли да се ђавољи синови покољу међусобно“, додао је на крају.

Симону је после ових Димитријевих речи било јасно да би свака даља расправа с њим о овој ствари била потпуно бескорисна. Било је очигледно да епитроп површно сагледава ствари. Игуман, наравно, не би имао ништа против да Османлије крену један другоме чинити зло, па да народ захваљујући томе добије мало слободе, али је био свестан да такво стање ствари не би дуго потрајало. Јер чак и под претпоставком да у том сукобу страдају и Осман и муселим, снага преостале племићке господе у Србији била је толико слаба да се о повратку српске управе ни у каквом случају нису могли надати. Уколико би се то и догодило, из Смедерева а можда и из самог Стамбола овамо би послали моћну војску која би брзо поразила побуњенике, а нови диздар засигурно не би, попут Османа, био обазрив и благ према поданицима. Такав потрес могао би означити крај ере Дамњановића и потпадање под непосредну власт диздара

и његових ага, као што се у појединим деловима земље већ догодило. А игуман је знао да су на тим просторима на којима се изгубило српско племство услови живота хришћанског живља знатно тежи, а да положај цркве често бива препуштен хиру месне власти. Нестанак Дамњановића не би морао, али би могао довести и до нестанка манастира. Зато је и поред свести да не може много учинити знао да мора нешто покушати. Могао је да ствар повери двојници сеоских попова и преписивачима из Преображењског скита, иако је био готово уверен да од тога неће бити користи.